

Fekete Gyula

Véreim, magyar kannibálok!

Vádirat a jövő megrablásáról

Ha a magyar sorskérdéseket 12 pontba tudnánk sűriteni, mint a magyar ifjúság tette azt annak idején márciusi követeléseiével, akkor Fekete Gyula ezekből legalább 12-t sűritett legújabb kötetébe, amelynek főcíme: *Véreim, magyar kannibálok*, súlyos alcíme pedig: Vádirat a jövő megrablásáról.

A kortárs Fekete Gyula – noha most töltötte be 70. esztendejét – kötetében szinte „ifjú” forradalmárként tűzte tollára a nemzet sorskérdéseinek a diagnózisait, nem egy esetben a megoldások módjait is közölve.

A szerző, noha tiltakozott írásában az ellen a látszat ellen, mintha tudományos szempontból írta volna kötetét, én mégis tudományos munkának tartanám írását. Egy rendszerbe foglalt tanulmánykötetben vette sorra a nemzet sorskérdéseit, amelyekről társadalmunknak, főképp fiatalságunknak tudnia kell. Tudnia kell a születésszabályozásról, a kivándorlásról, demográfiánk égető kérdéseiről, a pusztuló családról, önemészto nyugdíjrendszerünkéről, eladósodottságunkról, hátrányos település- és lakáspolitikánkról, rossz adózási rendszerünkéről, a gyermekről, a nemzet legfőbb gondjáról: a leértékelt jövődőről, a vidéki Magyarország hátrányos helyzetéről, az alkoholizmusról, a sorsrontó öngyilkosságról stb., stb.

Az író a kérdéseket a társadalom mikroszkópja alá téve következetes empirizmussal és fegyelmezett logikával tárgyalta, úgy azonban, hogy köteté egyszerű jelent tudományos kiadványt, szociológiai esszét és irodalmi publikációt. Írását a Tudományos Minősítő Bizottság asztalára tennem a magyarságtudomány témaköréből, de az irodalom-szociológia asztalára is. Fekete Gyula előtt járó íróink modellértékű alkotásai sorában – Szabó Dezsőtől Németh Lászlóig, Móricz Zsigmondtól Illyés Gyuláig, Veres Pétertől Kovács Imréig – valamennyien ilyesfajta súlyú sorskérdésköteteket tettek le annak idején a nemzet asztalára.

Tanítanám Fekete Gyula írását posztgraduális népképzésünk folyamatában, emelve általa a nemzet közértelmességét. Tanítanám mondanivalóit nemzeti tudatunk nagy hiánykorszakában. Tanítanám a szovjet hódoltság elmúltával annak erkölcsi szennyezettsége felszámolásának a folyamatában. Tanítanám a népfőiskolák, a szabadegyetemek, a honismereti taborok és akadémiák, az olvasóköri konferenciák tanrendjeiben és összejövetelein.

Korszakunk új és régi sorskérdéseinek a kötetét *a nemzet olvasókönyvévé* tennem, méltatva benne azt a bátor írói magatartást, amellyel sokszor magányosként egyedül vitte el a „balhét” a nemzet sorskérdései miatt. Fekete Gyula évek óta járja magányosan ezt az utat, évek óta küszködik e kínzó problémákkal és azoknak a társadalom elé vitelével, hiszen számolnia kellett azzal, hogy nyers őszinteségével, nemzete iránti kötelező és bátor szókimondása miatt – sorstársai – többször forrasztják torkára a szót.

Fekete Gyula „vándorprófétái” örökségét, kötetének „parasztprófétái” dühét tartalmazó írásából még a nemzet vezető politikusait is levizsgáztatnám, miután a könyvben tárgyalt kérdéseket a nemzeti öntudat és önismeret *alapvető* mondanivalóinak tartom. A sorskérdéseket, közös gondjainkat pedig, ha a nemzet élni akar, mielőbb meg kell oldani. Azokat – felelőségünkkel együtt – nem szabad a holnapra bízunk! (Magvető, 1992.)

Kanyar József

Fővárosunk a XVIII–XIX. század fordulóján¹

Budapest a XVIII. század második és a XIX. század első felében még három, vegyes lakosságú, önálló életet élő kisváros volt.

¹Sziklay László: Pest-Buda szellemi élete a XVIII–XIX. szd. fordulóján. Argumentum, Bp. 1991. 191 old.

Egy bő évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy 1872-ben Pest, Buda és Óbuda Budapestté egyesüljön. Ezt a fordulatot jelentősen előmozdította a többi között az 1867. évi kiegyezés Ausztria és Magyarország között és ezzel egyidejűen az Országgyűlés székhelyének Pozsonyból Pestre való áthelyezése. Így lett Budapest az ország gazdasági és politikai központja. Az ország szellemi életének gócpontjává azonban a magyar írók tették. Kármán József, Kisfaludy Károly és társaik irodalmi és művelődési törekvései révén fejlődött e három kisváros európai rangú szellemi központtá.

Ezt a fejlődési folyamatot mutatja be – e korszak gazdag dokumentumanyagára támaszkodva, igen árnyaltan és sokoldalúan – posztumusz könyvében Sziklay László. Hazánknak azt az átmeneti korszakát világítja meg, amikor a 145 évig tartó török hódoltság után erősen megritkult magyar lakosságú országba betelepült nemzetiségek értelmiségi saját népük számára akarták gazdasági és szellemi központtá alakítani Pestet és Budát.

Ebben az időszakban igyekezett szláv központtá változtatni Pest-Budát a cseh nyelven író, szlovák nemzetiségű Ján Kollár, aki e helyről indította hódító útjára a szláv kölesönösség gondolatát. Itt hívták életre a szerbek a maguk „Maticáját” és szerezte meg a románok „erdélyi iskolájának” három vezető személyisége – Samuil Micu-Klein, Gheorghe Sincai és Petru Maior – a maga latin műveltségét. Am rajtuk kívül főleg németek, azonkívül horvátok, örmények, görögök és más nemzetiségűek tartózkodtak még a XIX. század elején a vegyes lakosságú város nemzetiségi képét. Nem kétséges, Pest-Budán a népek olyan közössége élt a XVIII. század második felében, amely Európának talán egyetlen másik városában sem volt tapasztalható.

A három kisváros magyar íróinak irodalmi törekvései mellett Pest-Buda és Óbuda magyarrá válásához nagymértékben hozzájárult az Egyetemi Nyomda 1777-ben történt áttelepítése Nagyszombatból Budára, továbbá a nemesi táblák, a helytartótanács és más intézmények Budára és Pestre helyezése.

A soknemzetiségű Pest-Budán József nádornak és a Széchényieknek – Ferencnek és fiának, Istvánnak – döntő szerepe volt a nemzetiségek megmagyarosításában. Am még fontosabb szerepet tölthettek be Pest-Buda és Óbuda várossá, illetve művelődési központtá emelésében. Hogy ez a folyamat milyen bonyolult és erőszakos volt,

jellemző, hogy csaknem egyidőben a Magyar Tudományos Akadémia (1830) és a Kisfaludy Társaság (1836) megalakulásával jött létre Pest-Budán a szlovákok (1834) és a szerbek (1826) művelődési, tudományos, illetve irodalmi társasága is.

Ennek következtében Pest-Budán számos szellemi érintkezés alakult ki a nemzetiségek írói, művészei és tudósai között. A népek együttélése nem maradt hatás nélkül az irodalomra sem. Ugyanez áll Pest-Buda korabeli zenei, képző- és színművészeti stb. életére is. Sziklay László behatóan vizsgálja művében ezeket a szellemi kapcsolatokat, és konkrét példákon mutatja be e kapcsolatok hatását a létrejött műalkotások egész során.

A legnagyobb nemzetiség a német volt, amely különösen a gazdasági életben uralta a terepet, de hatása sokáig érezhető volt az irodalom, a művészet és általában a művelődés egész területén.

Ilyen körülmények között érkezett el Pest-Buda (és Óbuda) az ország életében nagy fontosságú kezdeményezéseket elindító és megvalósító reformkorig (1825–1848), amely időszak előkészítette az ország és a főváros XIX. század második felében bekövetkezett nagyszabású, gyors fejlődését.

Sándor László

Kettinger–Nagy–Timár

A magyaróvári nagybirtok története

Sokak fülében ma gyanúsán cseng a *nagyüzem* szó, még akkor is, ha a megszokott szocialista jelző hiányzik előle. Talán valamivel jobban hangzik a nagybirtok, mert föltételezhetően van „megfogható” birtokosa, aki felelősséggel törődik a birtokkal. Közgazdászok a megmondható, hogy egy mezőgazdasági üzem nagysága önmagában soha nem határozta meg életképességét, hatékonyságát, termelékenységét és gazdaságosságát. E tételt bizonyítandó írta meg érdekes könyvét a Lajta-Hansági Állami Tangazdaság három vezetője – Kettinger Gyula, dr. Nagy Frigyes és dr. Timár Lajos. Az állami gazdaság nagyjából ma is azon a területen gazdálkodik, amely évszázadokon át koronauradalom, majd a Habsburgok családi birtoka volt a történeti Moson megyében. Okkal, joggal és öntudattal vallja magát tehát a nagy múltú gazdaság örökösének a mai nagyüzem.

Az óvári uradalom első királyi birtokosa az utolsó Árpád-házi király, III. Endre özvegye, Ágnes volt. Tragikus sorsú királyunk, II. Lajos 1522-ben feleségének, Máriának adományozta az akkor 20 ezer hektárt kitevő területet. Azóta több évszázadon keresztül folyamatosan Habsburg-birtok volt. 1766-ban Mária Terézia Krisztina nevű lányának adta jegyajándékol. Férje, Albert tescheni herceg nagyszerű gazda volt. Nemcsak mert lelkiismeretesen foglalkozott az uradalom ügyeivel, és 1818-ban a hatalmas családi birtok szakembereinek képzésére megalapította a magyaróvári gazdasági tanintézetet, hanem mert kora egyik elméletileg jól képzett, és a gyakorlati szervezőmunkában fáradhatatlan szakemberét, Wittmann Antalt nyerte meg jószágigazgatónak. Wittmann megszervezte a szakemberképzést és a gyenge adottságú Moson megyei földeken virágzó üzemet hozott létre. Vízrendezéssel hasznosította a hansági területeket, a mocsaras rétek és legelők helyén belterjes gazdálkodású majorságokat létesített, üttörő volt a rétek öntözésében, erdőket, Magyaróváron parkot telepített, és Svájcból, valamint Spanyolországból hozott szarvasmarhákkal és juhokkal megújította az állatállományt. Egy korabeli utazó így írt a látottakról: „Wittmann elsősorban Féltorony környékén hasított ki nagyobb gazdaságokat a beláthatatlan területekből, ezeket árkokkal kerítette körül, partjaiba fákat ültetett, széles utakat létesített járművek és marhahajtások számára. Magát a majort középre építette... A szolgák a nyereséget a gazdával megosztották, ebből adódott, hogy a föld jobb megmunkálására törekedtek...”

Wittmann oly alapos munkát végzett, hogy a nagybirtok egészen 1945-ig élenjáró gazdaság volt az országban. A XIX. század végére Európa legnagyobb tejjgazdasága lett, s növénytermesztéssel, villamosított majorságaival, ipari üzemeivel és szociális intézkedéseivel példát mutatott. Utolsó birtokosai az idősebb óváriak által személyesen is ismert Frigyes főherceg és fia, Albrecht volt.

1945 után az államosított és „elhagyott” javakon több kis állami gazdaság létesült, amelyekből többszöri átszervezés után 1959. január 1-jén megalakult a Lajta-Hansági Állami Gazdaság, az ország legnagyobb területű mezőgazdasági nagyüzeme, amely ma többszöri kudarc és a direkt irányítás túlélése után sikeresen gazdálkodik a 25 ezer hektáron, csaknem kétezer embernek ad kenyeret, sok-sok tejet, húst és gabonát az országnak, és az óvári egyetem hallgatóinak gyakorlóterepe.

Nagy Frigyes az előszóban szabadkoczik: „Az olvasó nézze el, hogy a könyvet nem történészek, hanem a gazdaság szakemberei írták, akik megpróbálták leküzdeni szorongásaikat, hogy más szakmába kalandoztak.” Nos, nincs szégyellnivalójuk, munkájuk a közgazdasági és agrárismereteket tekintve szakszerű és alapos, s agrártörténetnek sem utolsó. Széles körű szakirodalomra és levéltári forrásokra támaszkodva sokoldalúan körüljárták témájukat. Könyvük igényes nyomdai kivitelben, fotókkal és térképekkel illusztrálva jelent meg. (Bp. 1991.)

Tuba László

A komáromi múzeum évkönyve

A révkomáromi (Komárno) Duna Menti Múzeum 1979-től teszi közzé évkönyveit, a közelmúltban jelent meg a sorozat legújabb, 9. kötete. A helytörténeti jellegű tanulmányok java részét a múzeum munkatársai írták. A kiadványt Mácza Mihály történész állította össze.

Bevezető tanulmányában a múzeum történésze, Sinka Beatrix *Nemzetörök Komáromban az 1848/49-es forradalom első évében* címmel, közreadja a városban a forradalmi időszakban szolgálatot teljesítő nemzetörök névsorát, a múzeumban és a járási levéltárban található dokumentumok alapján. Amint azt írásából megtudjuk, „ezek a testületek tulajdonképpen karhatalmi feladatok ellátására szerveződtek, amelyekben az ország polgárai látták el saját személyes és vagyoni biztonságuk védelmét, biztosították a rendet és a fegyelmet”. A következő tanulmány Mácza Mihály nevéhez fűződik, ő a *komáromi temetőkről* érkezett. A sok adattal alátámasztott írásában megismerteti az olvasót a komáromi temetők kialakulásával, történetével. A város területén a XVII. század második feléig több magasabban fekvő helyen létesítettek temetőket, ezekről a régészeti leletmentésekkor a lakótelepek építkezései során előkerült csontvázletek tanúskodnak. A város régi református temetője a Kossuth téren volt, ide temették az 1710–1711. évi nagy pestisjárvány halottait is. A napjainkig is használt komáromi temetőket a XVIII. század végén nyitították (a katolikus temetőt 1785-ben), s a reformátuson kívül már a zsidó hitközségnek is volt ezen a területen az 1810-es évek végétől körülkerített temetője. Megtudhatjuk továbbá azt is, hogy a görögkeleti temetőt az egyik lakótelep építésekor felszámolták, s

ezt követően kerültek az itt található sírkövek a görögkeleti templom oldalfalához. E templom bejárata mellett találjuk Domonkos János síremlékét is; a gazdag komáromi gabonakereskedőről mintázta meg Jókai Mór Az aranyember Timár Mihályát. A tanulmány további részében a temetők neves halottait és azok síremlékeit mutatja be a szerző (pl. Péczely József, Jókai szüleinek és testvérbátyjának sírkertje, az 1849-es szabadságharcos emlékmű stb.). Berényi Zsuzsanna Ágnes a *komáromi szabadkőművéség* történetét vázolja fel, bemutatva az 1912-ben létrehozott Klapka szabadkőműves kör megalakulási jegyzőkönyvét.

A város egyik kiváló helytörténésének, az azóta elhunyt Tóth Zoltánnak a *komáromi Dosztál családról* jelent meg tanulmánya. A neves iparoscsalád alapító tagja Tatán született, s ácssegédként az 1840-es évek elején került Komáromba. Bádógosműhelyét az a János fia nyitotta meg az 1870-es évek közepén, kinek utódai nagyban hozzájárultak a mesterség továbbfejlesztéséhez és az 1920–1930-as években a jó nevű Dosztál és Beck cég működtetéséhez. Főleg épület- és díszműbádogos, vízvezeték- és csatornázási munkákat végeztek. Mint a város jó módú polgárai, e család tagjai sem kerülhettek el az államosítást és a második világháború befejezése után a csehszlovákiai magyarságot sújtó kitelepítést sem. A kötet befejező munkájában Fehérváry Magda néprajzos ír *Luca-napi szokások és hiedelmek Dunaradványon* címmel.

A múzeum Értesítőjének utolsó lapjain rövid összeállítást olvashatunk az intézmény 1988–1990 közötti tevékenységéről. A szlovák összefoglalókkal ellátott kiadványt értékes fényképanyag egészíti ki.

(Iuxta Danubium, 1991. 96 old.)

Dr. Trugly Sándor

Elszentült a nap az égről

Tetszetős címlappal, igényes nyomdai gondozásban jelent meg Várkonyi Imre bukovinai székely népdalokból összeállított gyűjteménye. A kaposvári tanítóképző nyugalmazott főigazgatója a szennai és a búsüi népdalgyűjteménye után most ismét a harminc évvel ezelőtti önmagát idézi. Azt a

munkát folytatja, amit az 1960-as évek elején a dél-dunántúli néprajz értékmentéséért tanítóképzős diákjaival megkezdett.

Aki jól ismeri a bukovinai székelység XVIII. században kezdődő kényszerű vándorlását, és kiváltképpen az 1944-től Zalában, Vasban, Veszprémben és Tolnában letelepítettek hányatott sorsát, annak is tud újat, szívet-lelket melengetőt mondani a Várkonyi-tanítvány Fábrián Margit népdalkötetet bevezető ajánlása. Ebből megtudhatjuk, hogy a 26 régebbi stílusú népdal és a 22 újabb keletű, illetve népivé lett műdal az egykori tanítóképzős diáklány gyűjtőmunkájának eredménye.

A kötet első részében tizenhatodik, tizenhetedik, tizennyolcadik századi népdalokat találunk. Ezek a szomorúan szép parlandó dallamok az olyan sokszor megcsodált bukovinai nyelvhasználattal és az archaikus vonásokat őrző szóalakokkal a magyar népzene legértékesebb kincsei közé sorolhatók. A második részben közreadott dalok már vidámabbak, felszabadult érzésvilágról árulkodnak. Talán ennek a nyitottabb, reménykedőbb életérzésnek tulajdonítható, hogy néhány műdal is belekerült a bukovinai székelyek népdalkincsébe.

É daloskönyv a bukovinai székelység iránti tisztelet és szeretet újabb megnyilvánulása. S talán annak is bizonyítéka, hogy a Józseffalván, Istensegitsen, Hadikfalván, Andrásfalván, Fogadjistenben élő vagy onnan elszármazott testvéreink kultúrájáról akkor sem feledkezünk meg, amikor ugyan ezen országból érkező mai kopogtatóknak nyitunk ajtót.

Kodály Zoltán, Balla Péter, Domokos Pál Péter, Olsvai Imre, Andrásfalvy Bertalan és mások bukovinai székelység kultúráját vallató és feldolgozó munkájához hitelesen és szakmailag igényesen illeszkedik Fábrián Margit és Várkonyi Imre közös dalgyűjteménye.

A kötet dalainak lejegyzése Ludmány Géza nevéhez fűződik, az ötletes, színes illusztrációk Takács Zoltán munkái. A kaposvári Tanítóképző Főiskola nyomdájában készült népdalgyűjtemény kiadója a szekszárdi Babits Mihály Művelődési Központ.

Szűkebb hazánk, Dél-Dunántúl ismét gazdagabb lett egy daloskönyvvel. Most már csak a jókedv hiányzik az esténkenti nótázáshoz.

G. J.